

УДК 339.132:635(477)

DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2020-29-17>

Крикунова В. М.

*кандидат економічних наук, доцент,
завідувачка кафедри готельно-ресторанної справи та туризму
Херсонського державного аграрного університету*

Аверчева Н. О.

*кандидат економічних наук, доцент,
завідувачка кафедри загальноекономічної підготовки
Херсонського державного аграрного університету*

Krykunova Viktoriia

*Ph.D., Economics
Head of the Department of Hotel and Restaurant and Tourism Business,
Associate Professor of the Department,
Kherson State Agrarian University*

Avercheva Nataliia

*Ph.D., Economics
Head of the Department of General Economics,
Associate Professor of the Department,
Kherson State Agrarian University*

ПРІОРИТЕТИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОПОЗИЦІЇ НА РИНКУ ПРОДУКЦІЇ ОВОЧІВНИЦТВА В УКРАЇНІ

Анотація. У статті досліджено сучасний стан формування пропозиції на ринку овочів. Проаналізовано організаційно-економічні особливості функціонування галузі овочівництва, які впливають на рівень та складники пропозиції. Досліджено динаміку і структуру виробництва овочів за категоріями виробників та видами продукції, що дозволило виявити основні тренди і фактори впливу на обсяги пропозиції. Обґрунтовано пріоритети розвитку галузі з огляду на внутрішній і зовнішній попит та інституційні умови. Проведено аналіз структури виробництва овочів за видами, запропоновано заходи щодо диверсифікації пропозиції та удосконалення її якісних характеристик. На підставі балансу овочів в Україні досліджено динаміку експорту та імпорту овочевої продукції, виявлено потенційні можливості вітчизняних підприємств на зовнішньому ринку та обґрунтовано необхідність розвитку пропозиції у бік урізноманітнення асортименту, а також підвищення частки переробленої овочевої продукції, підвищення якості та відповідної сертифікації.

Ключові слова: пропозиція, ринок овочів, овочі, овочівництво, продукція овочівництва, експорт, імпорт.

Вступ та постановка проблеми. Ефективний розвиток ринку овочевої продукції має економічне, а також соціальне значення, є важливою умовою формування продовольчої безпеки України на макrorівні та забезпечення конкурентоспроможного функціонування товаровиробників і ланцюга поставок на мікрорівні. Сучасний стан ринку продукції овочівництва є результатом суттєвих структурних, організаційних та економічних змін, що мали місце після набуття незалежності, і характеризується значними сезонними коливаннями пропозиції, ціновою волатильністю, низькою ефективністю інфраструктури,

недостатньо диверсифікованим асортиментним набором, одночасним посиленням конкуренції із зарубіжними товаровиробниками та високим потенціалом експорту та ін. Це стимулює виробників до раціоналізації структури посівних площ, удосконалення системи технологій, впровадження продуктивних інновацій. Зазначене зумовлює актуальність дослідження динаміки і структури пропозиції овочевої продукції, ключових факторів її формування, а також напрямів розв'язання зазначених вище проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Публікації науковців присвячені різним аспектам функціонування

ринку овочів з кількісної та якісної точки зору. О.І. Севідова, Л.О. Лещенко серед основних проблем зазначають відсутність доступу до крупних оптових ринків, повних циклів післязбиральної доробки, кооперації для організації логістики і багатьох інших складових виробництва й маркетингу [1]. Л.М. Галат акцентує увагу на тому, що для ринку овочевої продукції характерна складність та сегментованість через велику різноманітність овочів, які відрізняються термінами та особливостями вирощування, територіальним розміщенням виробництва, способами використання та зберігання [2]. На думку Р.В. Логоші, збалансування виробництва і споживання овочевої продукції можливе на основі організаційного розвитку ринку овочевої продукції [3]. О. Карпенко вбачає причину цінової нестабільності на ринку овочів помилки прогнозування і планування [4]. О.В. Захарчук вважає пріоритетним напрямом удосконалення товарного руху овочевої продукції упорядкування стихійних ринкових відносин за допомогою організації оптових продовольчих ринків, формування збутових кооперативів [5].

Водночас особливості і тенденції формування пропозиції на ринку овочів в умовах перманентних змін внутрішнього і зовнішнього ринку та підприємницького середовища в цілому потребують подальшого аналізу як підґрунтя деталізації та наукового обґрунтування розвитку овочевого ринку з боку пропозиції продукції.

Мета дослідження – на основі аналізу сучасного стану формування пропозиції овочів визначити перспективні напрями ефективного розвитку ринку овочевої продукції в Україні та обґрунтувати напрями удосконалення його функціонування з боку детермінант пропозиції.

Результати дослідження. На підставі вивчення наукових, статистичних та аналітичних джерел встановлено, що овочівництву притаманні організаційно-економічні особливості, які детермінують формування пропозиції на ринку овочевої продукції:

- овочі різноманітні за призначенням, смаковими властивостями, агротехнічними умовами вирощування, що обумовлює складну структуру галузі;

- вирощування овочів у закритому ґрунті подовжує терміни реалізації продукції і сприяє урізноманітненню асортименту;

- ускладнена механізація окремих виробничих процесів вимагає значних затрат ручної праці, залучення сезонних працівників, працівників певної кваліфікації, що зумовлює високу сумарні витрати виробників;

- сезонні коливання реалізації продукції зумовлюють необхідність розвитку та ефективного функціонування відповідної інфраструктури – баз зберігання, а також потужностей переробки і збуту овочів у місцях їх виробництва;

- диверсифікація попиту спричиняє урізноманітнення асортименту продукції та постійну адаптацію виробництва до вимог споживачів, удосконалення системи планування товарного набору і структури посівних площ;

- у галузі функціонують різні форми господарювання – великі спеціалізовані підприємства, фермерські господарства, домашні господарства населення, що створює високий рівень конкуренції на ринку овочів;

- виробники діють в умовах важко прогнозованої ринкової ситуації й часто покладаються на неефективне планування;

- високий рівень забезпечення внутрішнього попиту на овочеву продукцію стимулює виробників до пошуку зовнішніх ринків збуту.

У 2018 р. площі, на яких вирощували продукцію овочівництва, в усіх категоріях господарств становили 440,3 тис. га. Розраховані дані свідчать про поступове зростання масштабів вирощування овочевих культур протягом 2000–2018 рр. – від 518,6 тис. га до 440,3 тис. га, або на цілому на 15%, проте суттєвих коливань за 2015–2018 рр. не спостерігається. Розвиток цього підкомплексу відбувається переважно інтенсивним шляхом (табл. 1).

Аналогічна динаміка властива зібраній площі картоплі, що вищими темпами скорочувалася у 2000–2013 рр., після чого має місце незначна варіація. Показник склав у 2018 р. 1,3 млн га, що відповідає рівню 2015–2016 рр. і на 19% менше початку аналізованого періоду. Площа баштанних продовольчих культур становить у 2018 р. 64,4 тис. га (у 2000 р. – 83,9 тис. га), слід відзначити чітку тенденцію до скорочення площ у 2010–2018 рр. на 17,5 тис. га.

При цьому має значення розподіл використовуваних сільськогосподарських угідь між підприємствами та господарствами населення. Проведені дослідження і розра-

Таблиця 1

Динаміка зібраної площі галузі овочівництва в Україні, тис. га*

Сільськогосподарські культури	Роки								
	2000	2005	2010	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Картопля	1631,0	1515,9	1411,8	1394,1	1342,8	1291,0	1311,6	1323,2	1319,9
% до попереднього року	-	92,9	93,1	98,7	96,3	96,1	101,6	100,9	99,8
Культури овочеві	518,6	464,4	467,8	493,8	463,8	447,1	447,1	446,3	440,3
% до попереднього року	-	89,5	100,7	105,6	93,9	96,4	100,0	99,8	98,7
Культури баштанні продовольчі	83,9	49,7	81,9	82,1	77,3	73,6	70,2	69,5	64,4
% до попереднього року	-	59,2	164,8	100,2	94,2	95,2	95,4	99,0	92,7
у т. ч. сільськогосподарські підприємства									
Картопля	25,4	16,2	28,2	29,8	29,6	23,0	21,8	17,8	16,2
% до загальної площі**	1,6	1,1	2,0	2,1	2,2	1,8	1,7	1,3	1,2
% до попереднього року	-	63,8	174,1	105,7	99,3	77,7	94,8	81,7	91,0
Культури овочеві	111,8	50,5	46,6	37,1	38,7	35,3	34,3	30,6	31,3
% до загальної площі**	21,6	10,9	10,0	7,5	8,3	7,9	7,7	6,9	7,1
% до попереднього року	-	45,2	92,3	79,6	104,3	91,2	97,2	89,2	102,3
Культури баштанні продовольчі	62,2	11,9	10,0	8,8	6,8	6,9	4,8	3,5	3,0
% до загальної площі**	74,1	23,9	12,2	10,7	8,8	9,4	6,8	5,0	4,7
% до попереднього року	-	19,1	84,0	88,0	77,3	101,5	69,6	72,9	85,7

Джерело: розраховано за [6]

** – % до загального обсягу площі відповідної культури.

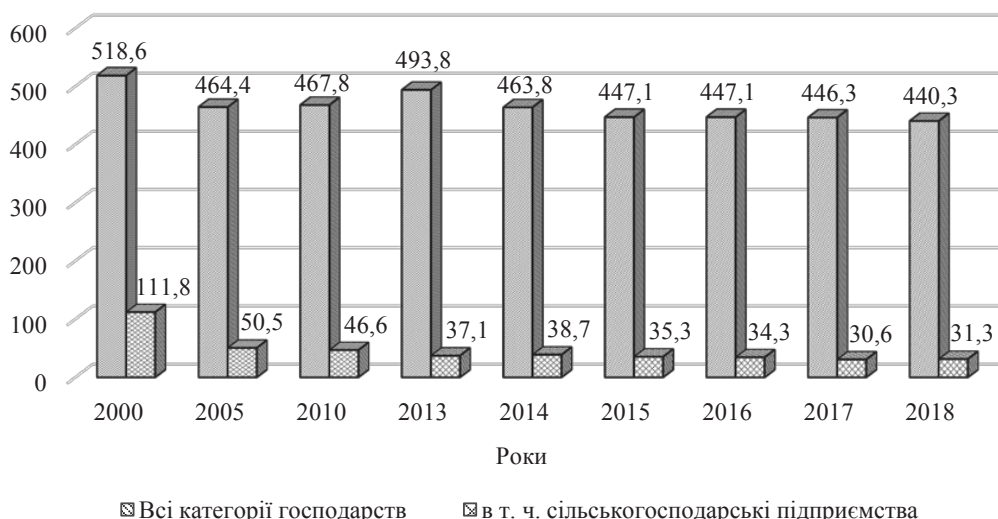

Рис. 1. Динаміка зібраної площі овочевих культур за категоріями господарств, тис. га

хунки виявили, що виробництво зосереджено в господарствах населення, зокрема:

– вирощуванням картоплі протягом всього аналізованого періоду займаються господарства населення, на сільськогосподарські підприємства припадає лише 1,2% зібраної площі, а максимальний рівень спостерігається у 2014 р. – 2,2%;

– виробництвом овочів також переважно займаються господарства населення, їх частка у 2018 р. становить 92,9% від загальної площі.

За період 2000–2018 рр. площі овочевих культур у сільськогосподарських підприємствах скоротилися більш як втричі – від 111,8 до 31,3 тис. га, у 2000 р. їх частка сягала 21,6%, а у 2018 р. – лише 7,1%. Суттєво скоротилася і площа баштанних, що вирощують підприємства: від 62,2 до 3,0 тис. га; частка площі знизилася від 74% до 5%, тобто 95% площі баштанних належить господарствам населення.

Отже, зібрана площа овочевих, баштанних культур і картоплі має тенденцію до скорочення, але темпи змін незначно варіювали.

На протипагу зменшенню посівних площ, динаміка валового збору досліджуваних культур є позитивною (табл. 2).

Порівняно з 2000 р. обсяги виробництва суттєво збільшилися, валовий збір картоплі у 2018 р. перевищує показник початку досліджуваного періоду на 13,4%, овочів – на 62,2%, баштанних – на 33,9%. Щорічний приріст валового збору картоплі у 2018 р. становить на 1,3%, овочів – 1,7%, баштанних – на 15,1%.

Після 2013 р. валовий збір овочів в Україні перевищує 9 млн т, а обсяги виробництва у сільськогосподарських підприємствах зростають від 986,3 до 1357,1 тис. т, або на 37,6% (рис. 2).

Внесок сільськогосподарських підприємств і господарств населення у результати виробництва відповідає розподілу зібраної площі. Встановлено, що у виробництві картоплі у 2018 р. на господарства населення припадає 98,1% виробленої картоплі, овочів – 85,6%, баштанних – 93,7%. В цілому спостерігається висхідний тренд валового збору.

Таблиця 2

Динаміка виробництва продукції овочівництва в Україні, тис. т

Сільськогосподарські культури	Роки									
	2000	2005	2010	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Картопля	19838,1	19462,4	18704,8	22258,6	23693,4	20839,3	21750,3	22208,2	22504,0	
% до попереднього року	-	98,1	96,1	119,0	106,4	88,0	104,4	102,1	101,3	
Культури овочеві	5821,3	7295,0	8122,4	9872,6	9637,5	9214,0	9414,5	9286,3	9440,0	
% до попереднього року	-	125,3	111,3	121,5	97,6	95,6	102,2	98,6	101,7	
Культури баштанні продовольчі	373,0	310,5	750,8	795,3	685,2	578,1	583,4	434,2	499,6	
% до попереднього року	-	83,2	241,8	105,9	86,2	84,4	100,9	74,4	115,1	
у т.ч. сільськогосподарські підприємства										
Картопля	276,7	239,7	482,5	659,4	758,9	456,0	468,2	429,4	416,4	
% до загального обсягу**	1,4	1,2	2,6	3,0	3,2	2,2	2,2	1,9	1,9	
% до попереднього року	-	86,6	201,3	136,7	115,1	60,1	102,7	91,7	97,0	
Культури овочеві	986,3	780,7	964,6	1158,7	1340,3	1281,7	1322,9	1343,9	1357,1	
% до загального обсягу**	16,9	10,7	11,9	11,7	13,9	13,9	14,1	14,5	14,4	
% до попереднього року	-	79,2	123,6	120,1	115,7	95,6	103,2	101,6	101,0	
Культури баштанні продовольчі	233,7	50,3	73,6	64,8	44,8	64,1	50,3	24,3	31,5	
% до загального обсягу**	62,7	16,2	9,8	8,1	6,5	11,1	8,6	5,6	6,3	
% до попереднього року	-	21,5	146,3	88,0	69,1	143,1	78,5	48,3	129,6	

Джерело: розраховано за [6]

** % до загального обсягу виробництва відповідної культури

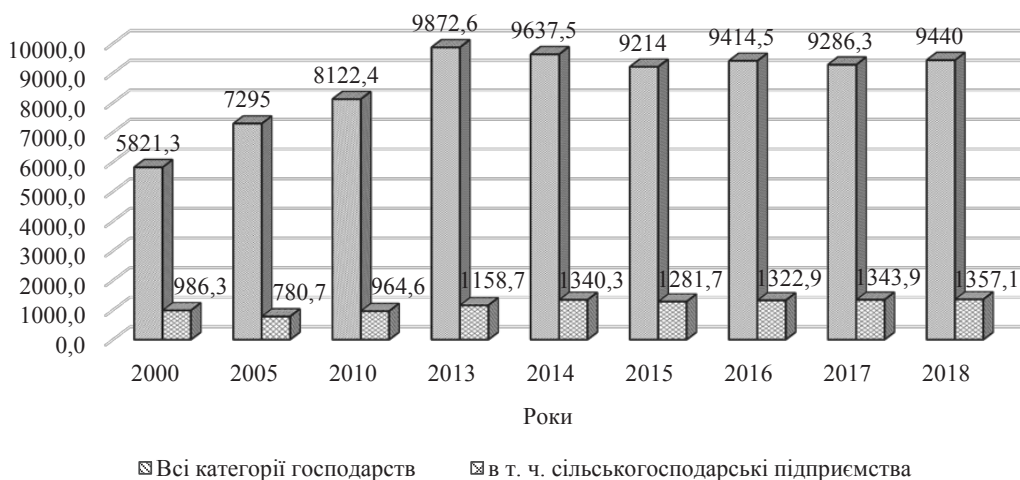

Рис. 2. Динаміка валового збору овочів за категоріями господарств в Україні, тис. т

Позитивна динаміка валового збору, виходячи із встановлених темпів зміни зібраної площі, обумовлена підвищенням урожайності. Результати аналізу урожайності овочевих культур в цілому та за категоріями виробників свідчать про те, що за всіма досліджуваними сільськогосподарськими культурами у період 2000–2013 рр. мало місце інтенсивне підвищення урожайності, що пояснюється, зокрема, інтенсифікацією виробничих процесів, доступом до нових технологій та матеріально-технічних ресурсів для аграрного сектору. Так, наприклад, урожайність картоплі склала 170,5 ц/га, що на 40,2% вище початку досліджуваного періоду, овочів – досягла показника 200 ц / га. У період 2014–2018 рр. після суттєвого зростання має місце коливання виходу продукції з одиниці площі навколо нового середнього показника, вищого від початку аналізованого періоду (табл. 3).

Урожайність овочів в розрахунку на 1 га зібраної площі зростає у 2018 р. на 90,9% (до 214,3 ц/га), баштанних – на 74,1% (до 77,3 ц/га). Максимальна урожайність картоплі має місце у 2014 р. – 176,4 ц/га, овочів – у 2018 р., баштанних – у 2013 р. (96,9 ц/га).

Привертає увагу те, що темпи підвищення ефективності виробництва, визначені на основі урожайності культур, значно відрізняються за категоріями господарюючих суб'єктів. Наприклад, зростання показника у 2018 р. відносно 2000 р. по картоплі у підприємствах – 2,3 рази проти господарств населення – 39%, по овочах співвідношення – 4,8 рази і 66%, баштанних – 2,6 рази і 18%. Таким чином, чітко простежується інтенсифікація галузі

у сільськогосподарських підприємствах, які мають кращі можливості підвищення ефективності виробництва овочевої продукції. Дослідження рівня урожайності овочів, баштанних і картоплі в Україні також виявило, що, не зважаючи на позитивну динаміку, абсолютні значення цього показника все ж нижчі, порівняно з іншими країнами світу (рис. 3).

Підвищення ефективності у зазначений період, зростання валового збору обумовлено, зокрема, відкриттям низки великих переробних підприємств в період з 2010 по 2013 рр., що, з одного боку, спонукало фермерів до корегування планів з огляду на потенціал переробки, з іншого, – детермінувало вирощування сировини безпосередньо переробними підприємствами.

Протягом довгого періоду на внутрішньому овочевому ринку спостерігається недосконала асортиментна структура, що представлена переважно культурами борщового набору. В Україні бракує вітамінної продукції – перцю солодкого, баклажанів, часнику, багатьох зеленних і салатних культур. Питома вага цих культур у валовому виробництві низька, тоді як в Європі на них припадає 25–35%. В останні декілька років, за даними Державної служби статистики, виробники Одеської та Запорізької області зменшили посіви під всіма основними овочевими культурами. На Миколаївщині менше посіяли капусти, моркви, огірків, помідорів, цибулі, моркви та буряку. Єдиний регіон, де спостерігалася позитивна динаміка, – Херсонщина. Там збільшили площі під помідорами на 4,3%, а під часником навіть потроїли. Натомість капусти, цибулі

Таблиця 3

Динаміка урожайності овочевих культур в Україні, ц/га

С.-г. культура	Роки									
	2000	2005	2010	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Картопля	121,6	128,4	132,5	159,7	176,4	161,4	165,8	167,8	170,5	
с.-г. підприємства	109,1	147,8	171,0	221,3	256,4	198,6	212,1	238,4	252,0	
господарства населення	121,8	128,2	131,7	158,3	174,6	160,8	165,0	166,8	169,4	
Культури овочеві	112,3	157,1	173,6	199,9	207,8	206,1	210,5	207,9	214,3	
с.-г. підприємства	88,3	154,5	207,0	312,3	346,4	363,4	382,7	435,3	427,4	
господарства населення	118,9	157,4	169,9	190,8	195,2	192,6	196,1	191,0	197,7	
Культури баштанні продовольчі	44,4	62,4	91,7	96,9	88,7	78,6	83,1	62,5	77,3	
с.-г. підприємства	37,6	42,2	73,8	73,8	65,4	92,4	102	66,2	97,4	
господарства населення	64,2	68,8	94,2	99,7	90,9	77,1	81,6	62,2	76,2	

Джерело: розраховано за [6]

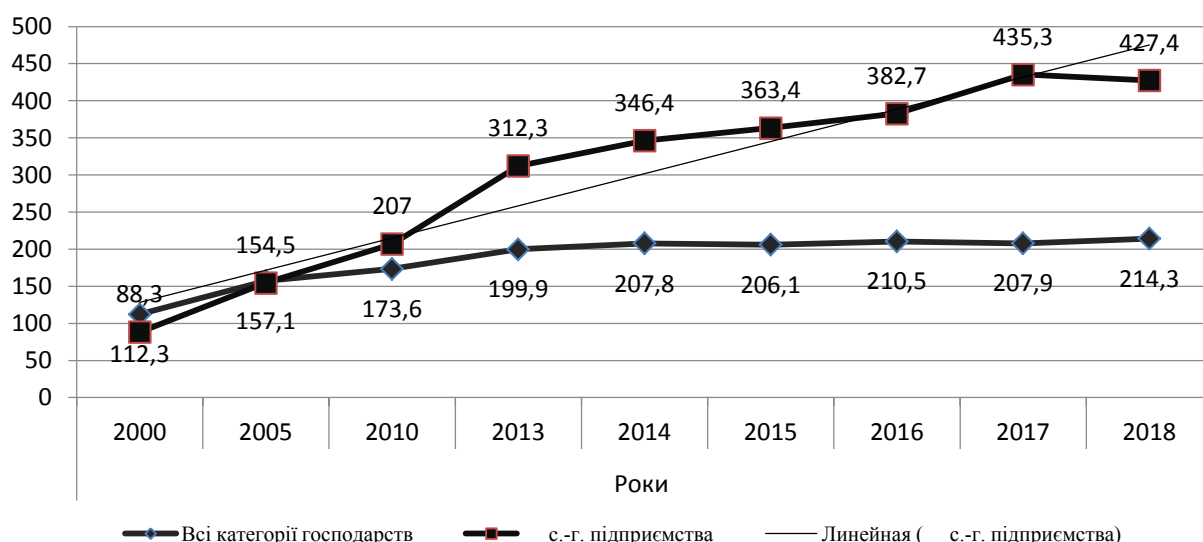

Рис. 3. Динаміка урожайності овочевих культур, ц/га

та огірків теж посіяли менше. Зазначені структурні зміни мають на меті певну оптимізацію площ, зумовлену такими причинами: зниження в раціоні споживачів частки культур борщового набору, переорієнтацію попиту і підвищення питомої ваги зелені, томатів, огірків; зміна кліматичних умов, що ускладнює захист рослин та забезпечення режиму вологості ґрунту; відсутність тенденції до підвищення цін на зазначені культури; низький експортний потенціал культур борщового набору та перманентне домінування внутрішнього попиту.

Аналіз балансу попиту та пропозиції за 2010–2018 рр. показав, що ємність національного овочевого ринку (загальний фонд виробництва) за цей період збільшилась на 75,5%. Водночас темпи зростання продукції на продовольство (фонд споживання) за цей самий період становлять тільки на 49%, що свідчить про активізацію експорту, збільшення втрат продукції, використання на кормові цілі, але при цьому частина внутрішньої потреби населення задовольняється за рахунок імпорту. Відтак, в умовах конкуренції з боку імпортованих поста-

чальників вітчизняним виробникам необхідно урізноманітнити асортиментну пропозицію, знизити собівартість виробництва, забезпечити потужності зі зберігання.

Слід відзначити, що Україна експортує більше овочевої продукції, ніж імпортує (рис. 4).

На нашу думку, експортний потенціал галузі овочівництва втрачається через недосконалу систему зберігання, переробки і реалізації овочевої продукції, що приводить до значних втрат, а також неготовність до сертифікації продукції. Наприклад, у 2018 р. втрати овочів і баштанних продовольчих культур становлять 1052 тис. т, а це у 2,4 рази більше, ніж експорт.

Ботанічне різноманіття виробництва і пропозиції овочів у 2017–2018 рр. в Україні досліджено на основі посівних площ культур і валових зборів (табл. 4). У 2018 р. посівні площі овочевих культур по Україні становили 440,3 тис. га, у т. ч. під помідорами – 73,1 тис. га, або 16,6%, капустою – 63,7 тис. га (14,5%), цибулею ріпчасною – 52,5 тис. га (11,9%), огірками – 49,5 тис. га (11,2%), морквою – 43,1 тис. га (9,8%), буряками столовими –

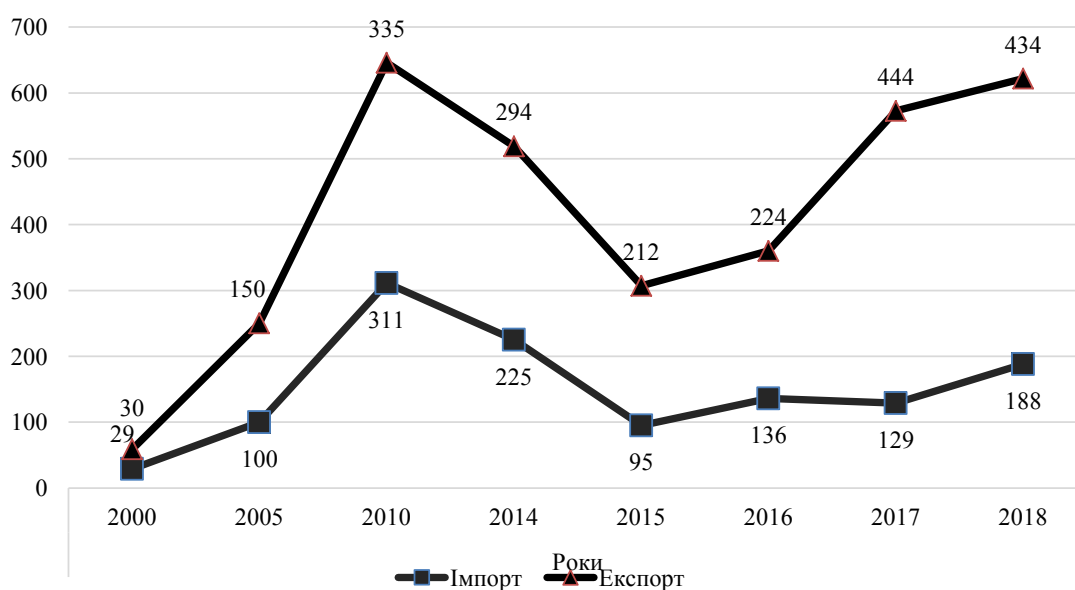

Рис. 4. Обсяги експорту та імпорту овочів в Україні, тис. т.

Виробництво сільськогосподарських культур овочевої групи в Україні у 2017–2018 р.

Показник	Огірки	Помідори	Капуста	Бурак столовий	Морква столова	Цибуля ріпчаста	Часник	Перець	Кабачки	Баклажани	Гарбузи столові
2017 р.											
Зібрана площа, тис. га	50,4	74,4	67,9	38,4	42,7	54,8	21,5	15,5	30,8	5,6	27,8
% до площі овочів	11,3	16,7	15,2	8,6	9,6	12,3	4,8	3,5	6,9	1,3	6,2
Виробництво господарствами усіх категорій, тис. т	896,3	2267,5	1733,2	836,2	839,0	976,7	185,8	175,1	543,4	74,8	621,3
% до загального обсягу виробництва овочів	9,7	24,4	18,7	9,0	9,0	10,5	2,0	1,9	5,9	0,8	6,7
Урожайність, ц/га	176,9	303,4	254,6	216,1	195,4	177,8	85,7	110,8	175,6	130,3	220,7
Виробництво господарствами населення, тис. т	851,5	1531,3	1586,5	783,5	739,6	820,9	184,2	162,2	531,2	69,1	614,5
% до загального обсягу виробництва	95,0	67,5	91,5	93,7	88,2	84,0	99,1	92,6	97,8	92,4	98,9
Урожайність в господарствах населення, ц/га	170,0	230,2	247,2	210,8	183,4	163,3	86,9	105,6	173,8	124,7	221,5
2018 рік											
Зібрана площа, тис. га	49,5	73,1	63,7	37,9	43,1	52,5	22,2	15,3	31,9	5,2	29,2
% до площі овочевих культур	11,2	16,6	14,5	8,6	9,8	11,9	5,0	3,5	7,2	1,2	6,6
Виробництво господарствами усіх категорій, тис. т	985,1	2324,1	1672,0	818,1	841,8	883,9	187,0	176,1	645,4	68,5	692,6
% до загального обсягу виробництва овочів	10,4	24,6	17,7	8,7	8,9	9,4	2,0	1,9	6,8	0,7	7,3
Урожайність, ц/га	197,5	316,5	261,4	214,5	197,2	167,8	82,9	113,4	201,2	130,0	234,8
Виробництво господарствами населення, тис. т	936,1	1529,8	1549,7	766,1	735,9	768,5	184,2	163,7	621,8	64,2	681,6
% до загального обсягу виробництва	95,0	65,8	92,7	93,6	87,4	86,9	98,5	93,0	96,3	93,7	98,4
Урожайність в господарствах населення, ц/га	190,0	237,7	255,4	208,8	184,0	159,5	85,5	108,8	199,4	126,8	235,6

37,9 тис. га (8,6%), іншими овочами, у т. ч. гарбузами столовими – 29,2 тис. га (6,6%), кабачками – 31,9 тис. га (7,2%), баклажанами – 5,2 тис. га (1,2%), перцем солодким і гірким – 15,3 тис. га (3,5%).

Встановлено, що частка окремих культур у загальному валовому зборі у 2017 р. становить: помідори – 24,4%, капуста – 18,7%, цибуля ріпчаста – 10,5%, морква – 9,0%, буряки столові – 9,0% та огірки – 9,7%. У 2018 р. з 9440 тис. т: помідори – 24,6%, капуста – 17,7%, цибуля ріпчаста – 9,4%, морква – 8,9%, буряки столові – 8,7% та огірки – 10,4% (рис. 5).

Розрахована питома вага виробництва овочів господарствами населення майже за всіма культурами перевищує 90%, за виключенням помідорів – 65,8%, цибулі ріпчастої – 86,9%, моркви – 87,4%. Отже, пропозиція на овочевому ринку України представлена в основному традиційними культурами борщового набору. Частка інших культур становить менше 20%, що явно недостатньо, адже в розвинених країнах світу цей показник сягає 30–35%. До інших овочів належать кабачки, гарбузи столові, перець солодкий та гіркий, часник та зелені культури.

Водночас встановлено зниження питомої ваги сільськогосподарських підприємств у валовому зборі: якщо у 1990 р. показник становив 73%, у 1995 р. – 27,3%, то у 2000 р. – 16,9%, у 2018 р. – 14,5% у загальному валовому виробництві овочів. Сьогодні 85,6% овочів виробляється господарствами населення, 14,4% – сільськогосподарськими підприємствами, з них 3,2% – фермерськими

господарствами. У господарствах населення вирощується основна маса овочів: 98,1% картоплі, 95,0% огірків, 93,6% столових буряків, 92,7% капусти, 87,4% моркви, тобто ключовими виробниками овочів виступають господарства населення. Разом з тим урожайність овочів в господарствах населення є нижчою, ніж середня по галузі: огірків – 197,5 ц/га проти 190,0 ц/га, помідорів – 316,5 ц/га проти 237,7 ц/га і т. ін.

Відповідно, у виробників закладено значний резерв підвищення ефективності овочівництва за зростання обсягів ресурсів і обсягів продукції. Так, зі збільшенням посівної площі овочів в одному підприємстві від 5 до 25 га рівень рентабельності підвищується від 32,7 до 34,5%, а понад 25 га – до 35,1%. У разі зростання валового виробництва від 365 ц до 6,6 тис. ц урожайність підвищується від 56,5 до 134,9 ц/га, тобто у 2,4 рази. Собівартість знижується майже вдвічі. Одним із найбільш дієвих факторів інтенсифікації овочівництва є широке і швидке впровадження нових конкурентоспроможних сортів і гетерозисних гібридів, пристосованих до ґрунтово-кліматичних умов відповідних зон України [7].

Пропозиція на ринку овочів відбиває зростання обсягів виробництва, високий рівень задоволення попиту на внутрішньому ринку та змінюється під впливом експортної орієнтації виробників. На локальному ринку користуються попитом тепличні овочі, що вирощуються поза основним сезоном, але це виробництво потребує впровадження нових технологій при великих затратах

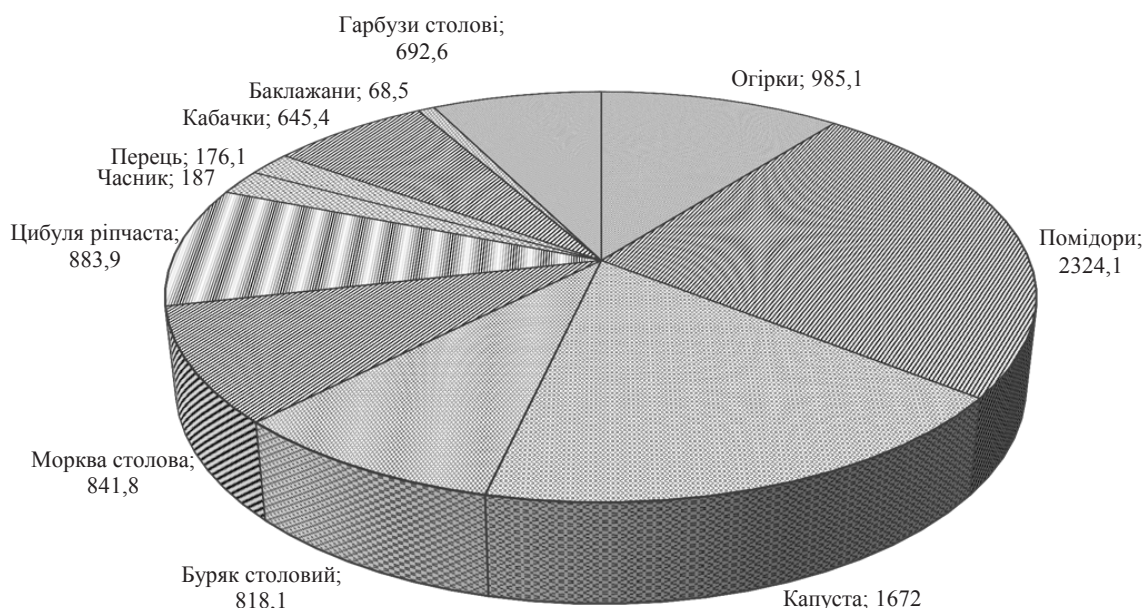

Рис. 5. Структура валового збору овочів всіма категоріями господарств в Україні у 2018 р., тис. т

енергії, значних інвестиційних ресурсів. Додатковими факторами, що стримують розвиток галузі – відсутність післяврожайної доробки продукції (пакування, сортування, охолодження та транспортування). Це впливає на якість продукту в мережах супермаркетів та терміни реалізації [8].

У 2018 р. у товарній структурі експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції свіжі овочі (код 07 згідно з УКТЗЕД) забезпечили 235,7 млн доларів США грошових надходжень і продукти переробки овочів 176,5 млн доларів США (код 20 згідно з УКТЗЕД). Питома вага даних груп у відсотках до підсумку за кодами 1–24 становила лише 1,3 та 0,9%. При цьому експорт овочів у свіжому вигляді зростає, а продукти переробки овочів зменшуються і за вартістю і за питомою вагою, що свідчить про погіршення позицій переробних підприємств на зовнішньому ринку.

У попередній період відзначено зростання: за даними Всесвітньої Торгової Організації, експорт українських овочів та фруктів у 2016 р. склав 532 млн дол. США, а в 2017 р. вже 688 млн дол. США, серед яких: овочі (свіжі, сушені, заморожені) – 283 млн дол. США; фрукти (свіжі, сушені, заморожені) – 240 млн дол. США; перероблені фрукти та овочі (соки, джеми, мармелад та ін.) – 165 млн дол. США. Цибуля, огірки, тепличні овочі затребувані на ринках ЄС, Великобританії, баштанні – на ринках ЄС, Білорусі, Великобританії. Перероблені овочі (заморожені, томатна паста) постачаються переважно на ринки ЄС, Азії, Китаю, Індії, країн Перської затоки. Фрукти та овочі – найбільший сегмент ринку свіжих продуктів України, він генерує 60% загальної виручки [6].

Прогнози на врожай овочів у сезоні 2019/2020 років були оптимістичними, проте вже у серпні, під час збирання нового врожаю, Україна почала активно імпортувати картоплю, чого раніше не відбувалося. Очікується, що у цьому маркетинговому році буде перевищено черговий рекорд імпорту картоплі, тому що ціни на неї зростають, не зважаючи на очікуване збільшення загального обсягу виробництва і достатні темпи її збирання. На даний момент середня оптова ціна на картоплю в Україні перевищила 10 грн/кг, роком раніше вона становила

близько 3,5 грн/кг. За прогнозами експертів овочевого ринку, імпорт картоплі не знизиться, навіть якщо ціни впадуть до 7–8 грн/кг, тому що урожай картоплі в Білорусі, Польщі та Росії високий, а ціни в середньому в 2–3 рази нижчі, ніж в Україні.

Отже, вітчизняним виробникам необхідно постійно працювати над підвищенням рівня конкурентоспроможності продукції, здійснювати моніторинг ринкової кон'юнктури за кожним видом овочевої продукції, оскільки зовнішні постачальники швидко реагують на ринкову ситуацію і постачають продукцію в необхідних обсягах і високої якості.

Одночасно однією з ключових проблем розвитку овочевого ринку, на наш погляд, є низький рівень впровадження інновацій, зокрема, через обмежені можливості домінуючого дрібнотоварного виробництва. Причиною зростання крупнотоварного сектору у 1990-х рр., крім всього іншого, стали високі витрати грошових та трудових ресурсів на одиницю площі порівняно з іншими сільськогосподарськими культурами, що означало їх нижчу рентабельність та привабливість для інвесторів і виробників.

На сьогодні ж створення підприємств замкнутого циклу у найбільш кліматично сприятливій зоні вирощування фіксованої культури є одним із факторів розвитку овочівництва. Наприклад, на півдні України виробники отримують конкурентну на зовнішньому ринку собівартість вирощування томатів відкритого ґрунту для переробки, що зумовило, зокрема, завоювання протягом 10 років стабільної позиції у десятці світових лідерів із виробництва томатної пасти. Вертикально інтегрований холдинг «Агрофьюжн» (Миколаївська область), що включає власне виробництво сировини та 3 переробні заводи, які здатні приймати 12 тис. т сировини на добу, завдяки залученню іноземних інвестицій забезпечує обсяг виробництва томатної пасти на рівні 750 тис. т на рік.

На підставі проведених досліджень визначено перспективні напрями розвитку овочепродуктового сектору й удосконалення пропозиції на овочевому ринку:

– розширення виробництва овочів закритого ґрунту дозволить вітчизняним виробникам не тільки нівелю-

вати сезонність реалізації, а й отримати вищу ціну за вирощену продукцію та, відповідно, вищу частку доданої вартості у ланцюгу поставок, забезпечити високий рівень рентабельності виробництва та вийти на світовий ринок;

- будівництво сучасних овочесховищ забезпечить подовження термінів зберігання продукції, стабілізацію пропозиції і зниження цінової волатильності;

- удосконалення системи післязбиральної доробки овочів, їх сортування, охолодження, пакування сприятиме зростанню обсягів реалізації свіжих овочів у мережах супермаркетів, які видають перевагу імпортованій продукції навіть протягом основного сезону українських овочів;

- поглиблення спеціалізації підприємств із створенням власної бази переробки і зберігання продукції, розширення асортименту свіжих і перероблених овочів стимулює появу нових видів продукції, адаптованих до зміни пререференцій споживачів;

- брендунгвання сприятиме просуванню вітчизняних овочів та продукції їх переробки на світовому ринку;

- удосконалення маркетингових досліджень внутрішнього і зовнішнього ринку, забезпечення сертифікації продукції забезпечить оптимізацію структури пропозиції, підвищення її якості, урізноманітнення асортименту, зокрема, у частині розвитку переробки.

Враховуючи те, що близько 90% валового збору овочів забезпечують домашні господарства, потребує вирішення комплекс питань щодо удосконалення системи збуту овочевої продукції та розвитку нових форм господарювання, формування спеціалізованих кооперативних овочівницьких господарств, збутових кооперативів, що забезпечить більш рівномірне постачання овочів протягом року у певному асортименті, посилить вплив сектору домашніх господарств на стабілізацію ринку овочів. Для цього кооперативам необхідно здійснити підбір відповідних сортів і гібридів з різними строками дозрівання, які придатні для переробки, заморожування та закладання продукції на тривале зберігання, забезпечити виробництво/реалізацію оптових партій якісної продукції.

Маркетингові кооперативи створюються для об'єднання економічних зусиль у заготівлі, зберіганні, переробці та реалізації сільськогосподарської продукції; обслуговуючі – матеріально-технічного постачання; надання технічних, технологічних, транспортних, інформаційно-консультаційних, аудиторських та інших послуг. Інвестування у створення власних кооперативних структур, що є альтернативними комерційним, перетворює товаровиробників на впливових операторів ринку, що дозволяє формувати вигідні ціни реалізації та знижувати ризики ринкових коливань [11].

Виробникам слід враховувати, що структура внутрішнього споживання овочів постійно удосконалюється, зокрема, відповідно до моделі здорового харчування, тому виробники мають адаптуватися до вимог споживачів і збільшувати виробництво зелених овочів, урізноманітнювати їх асортиментний склад і підвищувати якісні показники. Вимоги зовнішнього ринку також впливають на структуру виробництва і пропозиції овочів. Йдеться про виробництво нетрадиційних на даний час видів овочів. Наприклад, ТОВ «Грін Тім» орієнтоване на ринок Великобританії, впроваджує новий проект по вирощуванню батату в Херсонській області. Ряд дрібних господарств переорієнтували спеціалізацію із традиційних овочів на спаржу, зелені овочі, спеції.

Перспективною нішею на ринку овочів є органічне виробництво, середня рентабельність інвестицій в яке становить близько 300%, що робить його одним із найпривабливіших напрямів інвестування в українську економіку. Додатковим стимулом є перманентне зростання зовнішнього попиту на органічну продукцію. Розвиток внутрішнього ринку наразі обмежений не лише низькою купівельною спроможністю, а й недостатнім рівнем обізнаності про органічні продукти, несформованістю екологічно відповідальної моделі поведінки споживачів та виробників, відсутністю ефективного маркетингу з боку операторів ринку. Річний обсяг внутрішнього ринку у поточному періоді складає 21–22 млн євро зі споживанням в розрахунку на одну особу 3 євро, тоді як в ЄС – в середньому 53,7 євро [12].

Висновки і перспективи подальших досліджень. На ринку овочевої продукції постійно відбуваються структурні зміни і значні цінові коливання. Організаційно-економічні особливості галузі та формування пропозиції овочів, а саме, переважання серед виробників господарств населення, якісні, структурні та кількісні дисбаланси попиту і пропозиції продукції, недостатня розвиненість інфраструктури зберігання, переробки та збуту впливають на процеси реалізації та взаємодію суб'єктів ринку.

У 2018 р. площі, на яких вирощували продукцію овочівництва, в усіх категоріях господарств становили 440,3 тис. га. При цьому у вирощуванні картоплі на сільськогосподарські підприємства припадає лише 1,2% зібраної площі, виробництвом овочів також переважно займаються господарства населення, їх частка у 2018 р. становить 92,9% від загальної площі.

Валовий збір картоплі склав у 2018 р. 22,5 млн т, овочів – 9,4 млн т, баштанних – 0,5 млн т. Порівняно з 2000 р. обсяги виробництва суттєво збільшилися, валовий збір картоплі у 2018 р. перевищує показник початку досліджуваного періоду на 13,4%, овочів – на 62,2%, баштанних – на 33,9%. Щорічний приріст валового збору картоплі у 2018 р. становить на 1,3%, овочів – 1,7%, баштанних – на 15,1%. Встановлено, що у виробництві картоплі у 2018 р. на господарства населення припадає 98,1% виробленої картоплі, овочів – 85,6%, баштанних – 93,7%.

Внутрішня пропозиція на овочевому ринку України представлена в основному традиційними культурами борщового набору. Частка інших культур становить менше 20%, що недостатньо, адже в розвинених країнах світу цей показник сягає 30–35%. У 2018 р. у товарній структурі експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції свіжі овочі забезпечили 235,7 млн дол. США грошових надходжень і продукти переробки овочів 176,5 млн дол. США.

На основі проведених досліджень визначені перспективні напрями розвитку овочепродуктового сектору і удосконалення пропозиції на овочевому ринку, зокрема розширення виробництва овочів закритого ґрунту, диверсифікація товарного асортименту, подальша розбудова інфраструктури зберігання, переробки та збуту, удосконалення системи планування, прогнозування та логістики, поглиблення спеціалізації підприємств із створенням власної бази переробки і зберігання продукції, просування вітчизняної брендкованої продукції, розвиток органічного сегменту, сертифікація продукції відповідно до міжнародних нормативів і стандартів.

Перспективи подальших досліджень будуть зосереджені на ціновій ситуації на ринку овочів та регіональній спеціалізації виробників.

Список використаних джерел:

1. Сєвідова І.О., Лещенко Л.О. Стан, проблеми та перспективи розвитку овочівництва в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 12. С. 28–33.
2. Галат Л.М. Особливості ринку свіжих овочів в Україні. *Агросвіт*. 2019. № 11. С. 35–44.
3. Логоша Р.В. Трансформація ринку овочів в Україні. *Економіка, фінанси, менеджмент*. 2016. № 3. С. 55–66.
4. Карпенко О. Фермерська стратегія: кооперація і робота над якістю. URL: <http://infoindustria.com.ua/fermerska-strategiya-kooperatsiya-i-robota-nad-yakistyu/> (дата звернення: 15.01.2020).
5. Захарчук О.В. Світовий ринок овочів та місце України. *Агросвіт*. 2018. № 3. С. 3–7.
6. Рослинництво України за 2018 рік. Статистичний збірник. Київ, 2019. URL: ukrstat.gov.ua (дата звернення: 13.01.2020).
7. Рудь В.П. Формування та ефективність функціонування регіонального ринку овочевої продукції : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.07.02. Харків, 2006. 24 с.
8. Рубан Н. CLARA відчиняє двері інвестиціям у плодоовочівництво. URL: <https://infoindustria.com.ua/clara-vidchinyaye-dveri-investitsiyam-u-plodoovochivnitstvo> (дата звернення: 23.01.2020).
9. Поліпшення доступу українського агробізнесу до експортних ринків. Овочі та фрукти. Дослідження проведене в рамках проекту ФАО/ЄБРР. URL: <https://ukrainefood.org/.../Дослідження-плодоовочевого-ринку-України-без-брендів> (дата звернення: 27.01.2020).
10. Сухий П.О., Заячук М.Д. Сучасний стан та перспективи розвитку овочівництва в Україні. *Ученые записки Таврич. нац. ун-та ім. В.И. Вернадського*. 2012. № 3. С. 38–48.
11. Муковіз В.С. Розвиток маркетингових кооперативів в овочівництві : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01. Київ, 2006. 20 с.
12. Yurii Kurylov, Stanley R. Thompson, Viktoriia Hranovska, Viktoriia Krykunova. The World Trends of Organic Production and Consumption. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. Vol. 40. No. 4: 118–127.

References:

1. Sievidova I.O., Leshchenko L.O. (2017) Stan, problemy ta perspektyvy rozvytku ovochivnytstva v Ukraini [The state, problems and prospects of development of vegetable-growing is in Ukraine]. *Investystii: praktyka ta dosvid*, no.12, pp. 28–33.
2. Halat L.M. (2019) Osoblyvosti rynku svizhykh ovochiv v Ukraini [Features of market of green goods are in Ukraine]. *Ahrosvit*, no 11, pp. 35–44.
3. Lohosha R.V. (2016) Transformatsii rynku ovochiv v Ukraini [Transformations of market of vegetables are in Ukraine]. *Ekonomika, finansy, menedzhment*, no 3, pp. 55–66.
4. Karpenko O. Farmerska stratehiia: kooperatsiia i robota nad yakistyu [Farmer strategy: co-operation and prosecution of quality]. Available at: <http://infoindustria.com.ua/fermerska-strategiya-kooperatsiya-i-robota-nad-yakistyu> (accessed 05 January 2020).
5. Zakharchuk O.V. (2019) Svitovyi rynek ovochiv ta mistse Ukrainy [World market of vegetables and place of Ukraine]. *Ahrosvit*, no. 3, pp. 3–7.
6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2019) *Roslynynytstvo Ukrainy za 2018 rik. Statystychnyi zbirnyk* [A plant-grower of Ukraine is for 2018. Statistical collection]. Available at: ukrstat.gov.ua (accessed 13 January 2020).
7. Rud V.P. (2006) Formuvannia ta efektyvnist funktsionuvannia rehionalnoho rynku ovochevoi produktsii [Forming and efficiency of functioning of regional market of vegetable products]. (PhD Tesis). Kharkiv: Kharkivskiy natsionalnyi ahraryni universytet imeni V.V. Dokuchaieva.
8. Ruban N. CLARA vidchyniaie dveri investysiiam u plodoovochivnytstvo [CLARA opens doors to the investments in a vegetable-growing]. Available at: <https://infoindustria.com.ua/clara-vidchinyaye-dveri-investitsiyam-u-plodoovochivnitstvo> (accessed 23 January 2020).
9. Polipshennia dostupu ukrainskoho ahrobiznesu do eksportnykh rynkiv. Ovochi ta frukty. Doslidzhennia provedene v ramkakh proektu FAO/EBRR [An improvement of access of the Ukrainian agribusiness is to the export markets. Vegetables and fruit. Study is undertaken within the framework of project of FAO / EBRR]. Available at: <https://ukrainefood.org/.../Doslidzhennia-plodoovochivnoho-rynku-Ukrainy-bez-brendiv> (accessed 27 January 2020).
10. Sukhyi P.O., Zaiachuk M.D. (2012) Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku ovochivnytstva v Ukraini [The modern state and prospects of development of vegetable-growing are in Ukraine.]. *Uchenie zapysky Tavrych. nats. un-ta im. V.Y. Vernadskoho*, no. 3, pp. 38–48.
11. Mukoviz V.S. (2006) Rozvytok marketynhovoykh kooperatyviv v ovochivnytstvi [Development of marketing cooperative stores in a vegetable-growing] (PhD Tesis). Kyiv: NNTs «Instytut ahraryni ekonomiky» UAAN.
12. Yurii Kurylov, Stanley R. Thompson, Viktoriia Hranovska, Viktoriia Krykunova (2019) The World Trends of Organic Production and Consumption. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, vol. 40, no. 4, pp. 118–127.

ПРИОРИТЕТЫ И ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПРЕДЛОЖЕНИЯ
НА РЫНКЕ ПРОДУКЦИИ ОВОЩЕВОДСТВА В УКРАИНЕ

Аннотация. В статье исследовано современное состояние формирования предложения на рынке овощей. Проанализированы организационно-экономические особенности функционирования отрасли овощеводства, которые влияют на уровень и составляющие предложения. Исследована динамика и структура производства овощей за категориями производителей и видами продукции, что позволило определить основные тренды и факторы влияния на объемы предложения. Обоснованы приоритеты развития отрасли с учетом внутреннего и внешнего спроса, институциональных условий. Проведен анализ структуры производства овощей за видами, предложены мероприятия по диверсификации предложения и усовершенствованию его качественных характеристик. На основании баланса овощей в Украине исследована динамика экспорта и импорта овощной продукции, выявлены потенциальные возможности отечественных предприятий на внешнем рынке, обоснована необходимость развития предложения в направлении разнообразия ассортимента, а также повышения части переработанной овощной продукции, повышения качества и соответствующей сертификации.

Ключевые слова: предложение, рынок овощей, овощи, овощеводство, продукция овощеводства, экспорт, импорт.

PRIORITIES AND FEATURES OF THE VEGETABLE MARKET SUPPLY SHAPING IN UKRAINE

Summary. The paper deals with the current state of the vegetable market supply shaping. The organizational and economic peculiarities that determine the shaping the market of vegetable products supply are figured out: the complex structure of the industry by types of production, methods of cultivation, categories of producers; complicated mechanization of production processes; the need to develop the infrastructure for the storage, processing and marketing of vegetables; complicated forecasting of market conditions; high levels of domestic demand and significant incentives to seek foreign markets. The dynamics and structure of vegetable production by producers' categories were investigated, that allowed to identify the main trends and factors influencing the volume of supply, the priorities of the industry development in terms of internal and external demand and institutional conditions. On the basis of the vegetable balance in Ukraine, the dynamics of export and import were investigated, the potential of domestic enterprises on the external market were identified. The necessity of assortment diversification, as well as increase of the share of processed vegetable products, improvement of quality and certification was substantiated. The export potential of the vegetable industry has been losing due to an imperfect system of storage, processing and vegetable products marketing. The export potential of the vegetable industry has been losing due to an imperfect system of storage, processing and vegetable products marketing. The export of fresh vegetables is increasing, and the products of vegetable processing are diminishing, which indicates the loss of position of processing enterprises in the external market. Necessary to address a complex of issues concerning the improvement of the marketing system for vegetables and the development of innovative forms of farming, the formation of specialized cooperatives, which will ensure supply of vegetables throughout the year in certain assortments, and will facilitate the vegetable market stabilization. The diversification of the product range, promotion of domestic branded products, development of the organic segment, certification of products in accordance with international standards are promising directions of development of the vegetable and food sector and improvement of the vegetable market supply.

Key words: supply, vegetable market, vegetables, vegetable growing, vegetable production, export, import.